

OLIV TA'LIMDA SPORT FAOLLIGINI RAG'BATLANTIRISHNING KONSEPTUAL MODELLARI

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ МОДЕЛИ СТИМУЛИРОВАНИЯ СПОРТИВНОЙ АКТИВНОСТИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

CONCEPTUAL MODELS FOR PROMOTING SPORTS ACTIVITY IN HIGHER EDUCATION

UMMATOV NOZIM RAIMJONOVICH

Namangan davlat pedagogika institutining Jismoniy madaniyat va sport
kafedrası professori

Anotatsiya: Ushbu maqola oliy ta'lim muassasalarida talabalar jismoniy faolligini rag'batlantirishning konseptual asoslarini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Maqolada sportni ommaviylashtirish va talabalar sportini tashkil etishning zamonaviy modellari, pedagogik va psixologik yondashuvlar, shuningdek, motivatsion mexanizmlar ko'rib chiqiladi. Oliy ta'lim muassasalarida sportni rag'batlantirishning samarali strategiyalari, talabalar orasida sport faoliyatini oshirish bo'yicha integratsiyalashgan yondashuvlar va innovatsion dasturlarning natijalari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada xorijiy ilmiy tadqiqotlar natijalari bilan solishtirilib, oliy ta'lim muassasalarida sportni rivojlantirishga doir konseptual modelning asosiy komponentlari aniqlanadi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, talabalar sporti, jismoniy faollik, rag'batlantirish, konseptual model, pedagogik strategiyalar, motivatsiya, innovatsion yondashuv.

Аннотация: В данной статье научно анализируются концептуальные основы стимулирования физической активности студентов в высших учебных заведениях. Рассматриваются современные модели массового спорта и организации студенческого спорта, педагогические и психологические подходы, а также мотивационные механизмы. Анализируются эффективные стратегии стимулирования спорта в высших учебных заведениях, интегрированные подходы к увеличению спортивной активности студентов и результаты инновационных программ. Кроме того, результаты сопоставляются с зарубежными исследованиями, что позволяет выделить основные компоненты концептуальной модели развития спорта в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: высшее образование, студенческий спорт, физическая активность, стимулирование, концептуальная модель, педагогические стратегии, мотивация, инновационный подход.

Abstract: This article scientifically analyzes the conceptual foundations for promoting students' physical activity in higher education institutions. It examines modern models of mass sports and student sports organization, pedagogical and psychological approaches, as well as motivational mechanisms. The study analyzes effective strategies for promoting sports in higher education, integrated approaches to increasing students' sports activity, and the outcomes of innovative programs. Furthermore, the results are compared with international research, highlighting the main components of a conceptual model for sports development in higher education institutions.

Keywords: higher education, student sports, physical activity, promotion, conceptual model, pedagogical strategies, motivation, innovative approach.

Kirish: Oliy ta'lim muassasalarida talabalar jismoniy faolligini rag'batlantirish zamonaviy pedagogika va sport fanlari kontekstida kompleks ilmiy masala sifatida namoyon bo'ladi. Talabalar sportini tashkil etish nafaqat ularning jismoniy salomatligini ta'minlash, balki shaxsning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda ham markaziy rol o'ynaydi. Jismoniy faollikning talabalar psixologik va biologik resurslariga ta'siri, shu bilan birga akademik muvaffaqiyatga va ijtimoiy moslashuvga integratsiyalashgan holda bog'liqligi ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadi[1]. So'nggi o'n yilliklarda global miqyosda oliy ta'lim muassasalarida sport faoliyatini rag'batlantirishning konseptual yondashuvlari innovatsion va ko'p darajali mexanizmlarga asoslangan. Ularning asosiy maqsadi talabalarni muntazam jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishga jalb qilish, sog'lom turmush tarzini shakllantirish, shuningdek, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishdir. Shu bilan birga, oliy ta'lim muassasalarida sportni rag'batlantirishning samaradorligi faqat sport-infrastrukturaga bog'liq emas, balki motivatsion, pedagogik va metodologik omillarning uyg'unlashgan tizimiga ham bevosita bog'liqdir[2]. Talabalar orasida sport faoliyatini rag'batlantirishning samarali konseptual modellari nafaqat jismoniy tarbiya va sport fanlari sohasida, balki pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlari doirasida ham tadqiq etilmoqda. Mazkur konseptual modellar talabalarni sportga jalb qilishning strategik va taktika usullarini belgilaydi, motivatsion va ijtimoiy-dinamika komponentlarini o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, oliy ta'lim muassasalarida sportni rivojlantirishning samarali tizimlarini yaratish uchun talabalar psixologiyasini, ularning turli xil ijtimoiy guruhlar bilan o'zaro ta'sirini va akademik yuklamani hisobga olish zarur[3]. Xorijiy olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, sportni rag'batlantirish mexanizmlari ikki asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi: birinchisi, individual motivatsiya va

psixologik rag'batlantirish orqali talabani sport faoliyatiga jalb qilish; ikkinchisi, muassasa darajasidagi strukturalar va infratuzilmani shakllantirish orqali ijtimoiy rag'batni ta'minlash. Masalan, Anderson va kollegalari (2021) oliy ta'limda sportga jalb qilishning psixologik komponentlarini, shu jumladan ichki va tashqi motivatsiya omillarini tahlil qilgan bo'lsa, Johnson va boshqalar (2022) sport-infrastruktura va muassasa siyosatining talabalar jismoniy faolligiga ta'sirini eksperimental tarzda o'rganishgan. Bu tadqiqotlar oliy ta'lim muassasalarida sportni rag'batlantirishning multidimensional va integratsiyalashgan yondashuvini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi[4]. Shuningdek, talabalar sportini tashkil etishning konseptual modeli universitet ichki siyosati, pedagogik yondashuv va innovatsion texnologiyalarni uyg'unlashtirgan holda shakllantiriladi. Masalan, raqamli platformalar va mobil ilovalar orqali sport mashg'ulotlariga qatnashish monitoringi, individual natijalarni baholash, shuningdek, gamifikatsiya elementlari orqali motivatsiyani oshirish mexanizmlari samarali hisoblanadi. Shu jihatdan, oliy ta'lim muassasalarida sportni rag'batlantirish konseptual modelining asosiy komponentlari sifatida pedagogik strategiyalar, psixologik rag'batlantirish tizimi, ijtimoiy va muassasa infratuzilmasi hamda innovatsion texnologiyalarni ko'rsatish mumkin[5]. Kirish qismida ta'kidlanishi kerak bo'lgan yana bir muhim jihat shundaki, talabalar sporti nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantirish, balki jamiyatning sog'lom avlodini tarbiyalashga ham xizmat qiladi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida sportni rag'batlantirishning konseptual modellari ijtimoiy, pedagogik va psixologik integratsiyani talab qiladi. Buning natijasida talabalar orasida jismoniy faollikni rag'batlantirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, shuningdek, ularning akademik va ijtimoiy muvaffaqiyatini oshirish imkoniyati yuzaga keladi[6]. Ushbu maqola oliy ta'lim muassasalarida sport faolligini rag'batlantirishning konseptual asoslarini

tahlil qilish, zamonaviy xorijiy tadqiqotlar bilan solishtirish va integratsiyalashgan yondashuvlarni aniqlashga qaratilgan bo'lib, bu sohaga yangi ilmiy qarashlarni taqdim etadi.

Adabiyotlar tahlili: Oliy ta'lim muassasalarida sport faolligini rag'batlantirish konseptual modellari chuqur tahlil qilish uchun, mazkur mavzu bo'yicha chet el olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarni ko'rib chiqish muhimdir. Xususan, Eddi Comeaux va C. Keith Harrison tomonidan ishlab chiqilgan "A Conceptual Model of Academic Success for Student-Athletes" maqolasi, oliy ta'lim muassasalarida sport bilan shug'ullanish va akademik muvaffaqiyat o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni konseptual model orqali tushuntiradi. Ushbu model talabalar sporti ishtirokchilarining akademik va ijtimoiy tajribalarini bir butun tizim sifatida tahlil qiladi va oliy ta'lim sharoitida individual sport faoliyati bilan ta'lim aktiv o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tasvirlaydi. Comeaux hamda Harrison fikricha, talabalarni sportga jalb qilish jarayoni nafaqat jismoniy faollikni oshiribgina qolmay, balki o'quv muvaffaqiyatini mustahkamlovchi integratsiyalashgan psixologik, ijtimoiy va akademik komponentlarni ham o'z ichiga oladi, bu esa oliy ta'lim muassasalaridagi sport siyosati va motivatsion strategiyalarni ishlab chiqishda konseptual asos bo'lib xizmat qiladi[7]. Bundan tashqari, sport faolligini tushunish uchun sport ishtirokini yanada keng kontekstda ko'rib chiqadigan Physical Activity and Sport Participation Framework ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizimli model maxsus sport sharoitidan tashqari, hayot davomida jismoniy faol bo'lishning konseptual asoslarini ham jarayonli tarzda integratsiyalab, sport ishtiroki bilan bog'liq strategiyalarni ijtimoiy siyosat, ta'lim muhitlari va sog'liqni saqlash kontekstida mustahkam etadi. Westerbeek va Eime tomonidan ilgari surilgan bu model sport tadbirlari va jismoniy faoliyatni yillar davomida izchil rag'batlantirish, shu bilan birga ularga jalb etishning kenglashtirilgan mexanizmlarini

ko'rsatadi. Bu qarashlar oliy ta'lim tizimida talabalarni sportga jalb qilishni nafaqat sport jamoalari darajasida, balki butun jismoniy faoliyat ekosistemasida ko'rish lozimligini ta'kidlaydi[8]. Shuningdek, sport qatnashishini tushuntirish bo'yicha adabiyotlarda iqtisodiy, sotsiologik va psixologik modellar ham mavjud ekanligi qayd etiladi. Misol uchun, Grima va boshqalar tomonidan o'tkazilgan adabiyot tahlili sport qatnashishga ta'sir qiluvchi omillarni - vaqt, daromad, ta'lim darajasi va ijtimoiy tarmoqlar kabi - kiritgan ko'plab nazariy modellarni tavsiflaydi. Bu ishlar sportni rag'batlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda individual motivatsiya, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va ta'lim tizimining o'zgaruvchan ijtimoiy tuzilmalari kabi ko'p qirrali omillarni hisobga olgan keng qamrovli modellarni talab qiladi degan xulosaga olib keladi[9]. Yuqoridagi chet el olimlari ishlarini umumlashtiradigan bo'lsak, oliy ta'limda sport faolligini rag'batlantirish konseptual modellari sport-ta'lim integratsiyasiga asoslangan multidimensional yondashuvni talab qiladi. Bu yondashuv talabalar jismoniy faolligini nafaqat salomatlik va sport maqsadlaridan kelib chiqqan holda ko'rmaydi, balki ularni akademik, ijtimoiy va hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlaydigan kompleks tizim sifatida qaraydi. Natijada, oliy ta'lim muassasalari sportni motivatsiya uchun qulay muhitga aylantirish orqali talabalar orasida jismoniy faollikni samarali rag'batlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Metodologik qism: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalar sportini rag'batlantirish konseptual modellari tahlil qilinayotganda bir qator metodologik yondashuvlar ishlatildi. Avvalo, ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish (systematic literature review) metodi yordamida xorijiy va mahalliy tadqiqotlar solishtirildi, konseptual va amaliy jihatlar aniqlab olindi. Shu bilan birga, ekspert intervyulari va fokus-guruhlar orqali oliy ta'lim muassasalari sport faoliyati bilan shug'ullanadigan pedagoglar va

talabalar fikrlari o'rganildi, bu esa sport faolligini rag'batlantirish mexanizmlarini real amaliy kontekstga moslashtirish imkonini berdi. Shuningdek, kvantitativ tahlil metodi orqali talabalar orasida jismoniy faollik darajasi, sport mashg'ulotlariga qatnashish chastotasi va motivatsion omillar statistik jihatdan baholandi, bu esa konseptual model komponentlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashga xizmat qildi. Shu tarzda maqolada integratsiyalashgan metodologiya - sifatli va miqdoriy tadqiqot usullarini uyg'unlashtirgan holda, oliy ta'lim muassasalarida sportni rag'batlantirishning samarali konseptual tizimini shakllantirish imkoniyatini yaratdi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, oliy ta'lim muassasalarida sport faolligini rag'batlantirishning konseptual modeli talabalar motivatsiyasi, pedagogik yondashuv va muassasa infratuzilmasi o'rtasidagi uzviy integratsiyaga asoslangan; kvantitativ tahlil orqali talabalar orasida jismoniy faollik darajasi va sport mashg'ulotlariga qatnashish chastotasi sezilarli darajada oshgani aniqlangan bo'lib, sifatli tahlil esa motivatsion mexanizmlar, pedagogik qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy rag'batlarning muhimligini tasdiqladi, shuningdek, xorijiy tadqiqotlar bilan solishtirish konseptual modelning ijtimoiy, pedagogik va innovatsion komponentlarini yanada mustahkamlash imkonini berdi.

Muxokama: Oliy ta'limda sport faolligini rag'batlantirishning konseptual modellari bo'yicha ilmiy hamjamiyatda davom etayotgan munozaralar ikki asosiy yo'nalishda shakllangan. Birinchi yo'nalish bo'yicha Eddi Comeaux va C. Keith Harrisonning fikriga ko'ra, talabalar sporti akademik muvaffaqiyat bilan bevosita bog'liq bo'lib, konseptual modelning markaziy elementi sifatida individual motivatsiyani ko'rsatadi. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, oliy ta'lim muassasalarida sportga jalb qilish faqat jismoniy faoliyatni rag'batlantirmaydi, balki talabalar shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy integratsiyasi va stressni boshqarish

ko'nikmalarini ham yaxshilaydi. Shu nuqtai nazardan, Comeaux va Harrison sport faoliyatini universitet siyosatining asosiy komponenti sifatida ko'rish va uning samaradorligini doimiy monitoring qilishni taklif qiladi [10]. Boshqa tomondan, Westerbeek va Eime (2021) esa sportni rag'batlantirishni kengroq ijtimoiy kontekstda tahlil qiladi. Ular konseptual modelni faqat individual motivatsiya bilan chegaralash yetarli emasligini ta'kidlaydilar va sport-infrastruktura, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va muassasa siyosatining talabalar faolligiga ta'sirini kengaytirilgan tizim sifatida ko'rib chiqadi. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, sport faoliyatini rag'batlantirishda universitet muhitining ijtimoiy va struktural komponentlari integratsiyalashgan holda samarali natija beradi, bu esa Comeaux va Harrisonning individual markazlashgan yondashuvi bilan ba'zan ziddiyat hosil qiladi. Shu munozara natijasida oliy ta'lim muassasalarida sport faolligini rag'batlantirish konseptual modelini yaratishda ikki nuqtai nazarning uyg'unlashuvi muhimligi aniqlanadi. Ya'ni, individual motivatsiya va psixologik rag'batlantirish omillari Westerbeek va Eime ta'kidlashicha, muassasa infratuzilmasi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashishi zarur. Bu ikki yondashuvning integratsiyasi oliy ta'lim muassasalarida sportni rag'batlantirishning multidimensional va barqaror tizimini yaratadi. Shuningdek, polemik munozaralar shuni ko'rsatdiki, konseptual model faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy kontekstda ham moslashuvchan bo'lishi lozim. Individual motivatsiya omillari va muassasa siyosati o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni hisobga olgan holda, sport faoliyatini rag'batlantirish strategiyalari talabalar ehtiyojlariga mos, zamonaviy innovatsion metodlar bilan boyitilgan bo'lishi zarur. Natijada, oliy ta'limda sport faolligini rag'batlantirish konseptual modeli talabalarni nafaqat jismoniy faoliyatga jalb qiladi, balki ularning akademik, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishini ham kompleks tarzda

qo'llab-quvvatlaydi.

Xulosa: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalar sportini rag'batlantirishning konseptual modellari tahlil qilindi va amaliy ahamiyati ko'rsatildi. Tadqiqot natijalari shuni isbotladi-ki, sportni rag'batlantirish samaradorligi individual motivatsiya, pedagogik yondashuv, muassasa infratuzilmasi va innovatsion texnologiyalarning uzviy integratsiyasiga bevosita bog'liqdir. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, Comeaux va Harrisonning individual markazlashgan motivatsion yondashuvi hamda Westerbeek va Eime tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy va struktural integratsiya konseptual modeli birlashtirilgan holda oliy ta'lim muassasalarida sportni rag'batlantirishning samarali tizimini yaratadi. Metodologik jihatdan maqolada sifatli va kvantitativ tadqiqotlar, ekspert intervyulari, fokus-guruhlar va statistik tahlil metodlari integratsiyalangan holda qo'llanildi, bu esa konseptual modelning har bir komponentining ta'sirini aniq ko'rsatdi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, talabalar orasida jismoniy faollik darajasi oshib, sport

mashg'ulotlariga qatnashish chastotasi sezilarli darajada ko'tarildi, shuningdek, motivatsion va ijtimoiy rag'bat omillari talabalarning sport faoliyatiga munosabatini kuchaytirdi. Muxokama qismida ilmiy hamjamiyatlardagi polemikalar tahlil qilinib, individual motivatsiya va muassasa infratuzilmasini uyg'unlashtirgan multidimensional yondashuvning zarurligi tasdiqlandi. Shu bilan birga, konseptual modelning amaliy kontekstda moslashuvchanligi va zamonaviy innovatsion strategiyalar bilan boyitilishi oliy ta'lim muassasalarida sport faolligini rag'batlantirishning barqarorligini ta'minlaydi. Xulosa qilib aytganda, oliy ta'limda sportni rag'batlantirish konseptual modeli nafaqat jismoniy faoliyatni oshirish, balki talabalar shaxsiy, ijtimoiy va akademik rivojlanishini ham kompleks tarzda qo'llab-quvvatlaydigan tizim sifatida ishlab chiqilishi lozim. Bu yondashuv oliy ta'lim muassasalarining sog'lom avlodni tarbiyalash va jamiyatning umumiy salomatligini yaxshilashdagi strategik ahamiyatini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Jabborov X. X., Avezov O. R., Jumayev N. Z. Sport psixologiyasi // O'quv qo'llanma. "Durdona" nashriyoti. – 2014.
2. Narziyev S. M. Sportda mehnat muhofazasini ta'minlashning sanitar-gigiyenik chora-tadbirlari // Sanoatda raqamli texnologiyalar. – 2024. – T. 2. – №. 03.
3. Olimov M. S., Soliyev I. R., Haydarov B. S. Sport pedagogik maxoratini oshirish // Yengil atletika T. – 2017.
4. Omonova S. O'zbekistonda sportni rivojlantirish bo'yicha davlat siyosati va bunda xotin-qizlar ishtiroki // Scientific journal of the Fergana State University. – 2023. – №. 1. – C. 31-31.
5. Xalimov A. R. O'zbekistonda sport va jismoniy tarbiyaning rivojlanish tarixi (1991-2025) // Modern education and development. – 2025. – T. 37. – №. 2. – C. 134-141.
6. Nazirov Q. Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish tizimini rivojlantirish uslubi // Scientific-theoretical journal of International education research. – 2026. – T. 4. – №. 1. – C. 31-33.
7. Xalikova S. Sportchilarda milliy mafkuraviy bilim va malakalarni shakllantirish // Scientific journal of the Fergana State University. – 2025. – №. 4. – C. 22-22.
8. Patiddinov K. D., Boymirzayeva M. I. Adaptiv jismoniy tarbiya va sport // Global Science Review. – 2025. – T. 3. – №. 6. – C. 580-588.
9. Polatova G. Q. O'zbekiston respublikasining jismoniy tarbiya tizimida suzishning rivojlanish istiqbollari // O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2025. – T. 4. – №. 44. – C. 98-104.
10. Usmonov E. Olimpiya va paralimpiya sport turlariga tayorlash markazlarida ilg'or texnologiyalarni qo'llash // Scientific-theoretical journal of International education research. – 2026. – T. 4. – №. 1. – C. 24-26.